

ความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม HUMAN RELATIONS WITH THE ENVIRONMENT

ชนันภรณ์ อารีกุล*

อุทัย สติมัน**

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ภูริปัญญา, ***

บทคัดย่อ

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ล้วนเกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตั้งแต่ระดับโมเดลกลูไปถึงระดับชีวภาค ทำให้สปีชีส์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะความเป็นจริงของสรรพสิ่งและการดำรงชีวิต มนุษย์จะต้องพึ่งพาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์เป็นคนสร้างขึ้นมาทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และสามารถนำไปประโยชน์ได้เพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต อาจจะนำมาซึ่งการสูญเสียเผ่าพันธุ์มนุษย์ได้ในอนาคต ผลกระทบที่เกิดจากความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติ น้ำเสียเน่าเสีย สิ่งกลิ่นเหม็น ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์น้ำ ตลอดจนจำนวนพื้นที่สีเขียวในเมืองหลวง ซึ่งจัดเป็นปอดของคนในเมือง ก็มีจำนวนจำกัด ไม่สามารถเพิ่มจำนวนสวนสาธารณะให้เป็นสถานที่พักผ่อน และเป็นสถานที่ออกกำลังกายของชุมชนได้ อากาศก็เป็นพิษ เกิดจากควันของท่อไอเสียรถยนต์ ซึ่งผลิตภัณฑ์รถยนต์เป็นผลผลิตจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปัจจุบันนอกจากจะต้องใช้รถเพราะความจำเป็นจริง ๆ แล้วยังใช้เพื่อความสะดวกสบาย และเพื่อการเซดหน้าชุดาคำนิยมในสังคม ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ไม่ได้เกิดจากผลผลิตทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่เกิดจากวิถีดำรงชีวิตมนุษย์ เพราะค่านิยมและวัฒนธรรมสังคมบริโภคนิยมเป็นตัวกำหนด

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์, สิ่งแวดล้อม

ABSTRACT

Human life in modern times. They all relate to the things that relate human beings to nature. Direct and indirect from the model level to the biological level make the species of life change according to the state of life and life. Humans are dependent on the natural environment, or what human beings create, all

* ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

** มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

*** คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

around them. And three vehicles can be used for human and living organisms. May cause loss of human species burn in the future. Impacts of natural degradation Waste water what a stink Impact on human and aquatic life. The amount of green space in the capital. The lungs of the city. It's limited. Cannot add a park to a resting place. It is a place of community activity. The air is toxic. Caused by the smoke of the car exhaust. Car products are the product of scientific and technological progress. In addition to using the car, it is also necessary for comfort. And to showcase social values. Environmental issues it is not a scientific product. But it is a human way of life. The values and culture of the consumer society determines.

Keywords: relationship, environment

บทนำ

ปัจจุบันประชากรของโลก ได้ความตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมโลกที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในหลายรูปแบบเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมโลกดังกล่าว ส่งผลเสียไปสู่ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก ความตระหนักในการแก้ไขเพื่อสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาและบรรลุถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ โดยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเอื้ออำนวยผลประโยชน์อย่างเพียงพอที่จะตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการดำรงชีวิต เป็นปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ การตอบสนองความต้องการทางกาย และความปลอดภัยมั่นคงก่อน เกิดความมั่นคงทางอาหาร ที่อยู่อาศัย การดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีการปฏิสัมพันธ์ เกิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการจัดลำดับขั้นทางสังคม มีความต้องการการยอมรับทางสังคม มนุษย์จึงต้องการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมาเป็นพื้นฐานสำคัญ ซึ่งเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืน

ศศิณา ภาธา กล่าวว่า ในทางสิ่งแวดล้อม มนุษย์จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ายิ่ง เป็นผู้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติของโลกมาใช้ประโยชน์ มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับสิ่งแวดล้อมตั้งแต่เกิด หากจะพิจารณาถึงวิวัฒนาการของมนุษย์แล้ว มนุษย์เริ่มแรกรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่เริ่มมีการพัฒนาความคิดแห่งการสร้างเทคโนโลยีอย่างง่ายๆ เช่น การนำหินควอตซ์มาทำเครื่องมือในการตัดและสับ มีการนำหินมาตกแต่งรูปร่างให้เหมาะสมกับการใช้งาน ต่อมามีการประดิษฐ์และปรับปรุงให้ใช้งานในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น ทั้งยังรู้จักนำหิน ส่วนของสัตว์มาใช้สอย ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า เข็มเริ่มแรกได้มาจากกระดูกปลา ด้านอาหารการกินก็หาอาหารในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น การล่าสัตว์มาเป็นอาหาร เก็บของป่าเป็นอาหารและยารักษาโรค ในขณะเดียวกันก็พยายามสังเกตและค้นหาประโยชน์จากธรรมชาติ

มนุษย์มีแอนเดอธาล (Neanderthal) สามารถเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากไฟ เริ่มแรก อาจเกิดจากการนำไฟมาใช้ในการหุงหาอาหาร ต่อมาได้ลุกลามออกไปไหม้ผืนหญ้าจึงประยุกต์ นำมาใช้งานอื่นๆ ด้วยการทำการเพาะปลูกใกล้ที่พักอาศัย โดยไม่ต้องไปอาหารบ่อยครั้งหรือหา อาหารไกลจาก ที่อยู่ อย่างไรก็ตามแม้ว่ามนุษย์จะเริ่มรู้จักการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม แต่ก็ไม่มีกรรมวิธีและทักษะทางเทคโนโลยีเพียงพอที่จะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมาก ต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อมีผลกระทบก็จะมีระบบทดแทนในธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ต่อมาเมื่อมนุษย์รู้จักนำ วิทยาศาสตร์สมัยใหม่มาประยุกต์ใช้กับการเกษตรกรรม และในรอบศตวรรษได้มีการพัฒนา วิทยาการที่ก้าวหน้ามากขึ้น เช่น การใส่ปุ๋ย การคัดเลือกพันธุ์พืช สัตว์ ซึ่งบางครั้งก็ก่อให้เกิด ผลกระทบอย่างไม่คาดถึง ดังกรณีการเก็บสารโปตัสเซียมคลอไรด์ไว้จำนวนมากในโกดังเพื่อนำมาร ใสเป็นปุ๋ยเร่งผลผลิตลำไยในชาวภาคเหนือ แล้วเกิดการระเบิดทำลายชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อมขึ้น ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2542 มนุษย์จึงต้องเรียนรู้อีกว่า เนื่องจากสารดังกล่าวใช้สำหรับทำระเบิดได้ ด้วยการเก็บสารโปตัสเซียมคลอไรด์จำนวนมากในโกดังเดียวกันเมื่อเกิดการสะสมความร้อนก็จะเกิด ปัญหาขึ้น การเรียนรู้เรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์ได้พึ่งพาและเรียนรู้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสิ่งต่อไปนี้

1. เรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม

2. เรียนรู้เพื่อนำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์หรือปรับปรุงให้สามารถใช้ ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ ทั้งในแง่ปัจจัยสี่และในแง่ความสะดวกสบายในการมีชีวิตอยู่

3. เรียนรู้เพื่อหลีกเลี่ยงหรือป้องกันปัญหาจากสิ่งแวดล้อม

แม้ว่ามนุษย์จะพยายามพึ่งพากลเรียนรู้ แต่ก็เกิดกับบุคคลบางกลุ่มที่เกี่ยวข้องและบาง เรื่องบางราวเท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนับวันจึงยิ่งก่อปัญหามากขึ้น ด้วย เหตุที่มนุษย์เป็นการที่สำคัญที่สุดในการทำลายสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการเรียนรู้เพื่อหลีกเลี่ยงหรือ ป้องกันปัญหาจากสิ่งแวดล้อมด้วยการแก้ที่ถูกต้อง คือ การแก้ที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเป็นสาเหตุ ของปัญหาซึ่งอาจจะได้ผลดีกว่าการใช้เทคโนโลยีตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และค่อยแก้ปัญหาที่ กำลังจะเกิด แต่พฤติกรรมของมนุษย์จะเป็นทางด้านบวกหรือลบขึ้นอยู่กับข้อใด ข้อหนึ่งหรือหลาย ข้อรวมกันต่อไปนี้ 1) การศึกษา ทั้งในห้องเรียนและจากประสบการณ์ 2) แรงจูงใจ ได้แก่ รางวัล เงินตอบแทน เงินอุดหนุนของรัฐ การยกย่องสังคม ภาษี ค่าปรับ ค่าธรรมเนียม การจับขัง 3) ข้อมูล ที่ได้รับ โดยข้อมูลจะเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เกิดการตัดสินใจ เลือกลง และเกิดพฤติกรรมทางบวกหรือลบต่อ สิ่งแวดล้อม (ศศิณา ภาวรา, 2550 : 106-108) มนุษย์จึงมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. แหล่งปัจจัยพื้นฐานเบื้องต้นในการดำรงชีวิต

มนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมในรูปของปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐาน และชุมชนของมนุษย์ เพราะมนุษย์ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ในบริเวณพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ที่ราบรอบๆ ทะเลสาบ ที่ราบชายฝั่งทะเล จึงมัก

เป็นแหล่งชุมชนโบราณที่ปรากฏหลักฐานอยู่จนปัจจุบัน เช่น อียิปต์ กรีก โรมัน จีน อินเดียและได้กลายเป็นบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นของโลก นอกจากนี้รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก็เป็นไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น เช่น การตั้งถิ่นฐานของคนในที่ราบลุ่มมักตั้งอยู่ริมน้ำเพื่อสะดวกต่อการเดินทาง มีความมั่นคงของทรัพยากรน้ำ ได้อาหารจากสัตว์น้ำ รูปแบบของชุมชนจะยาวไปตามลำน้ำและเป็นชุมชนถาวร ซึ่งต่างจากชุมชนของผู้คนในเขตแห้งแล้ง มักตั้งเป็นกลุ่มกระจัดกระจายและไม่ถาวร มีการเคลื่อนย้ายอยู่เสมอๆ เป็นต้น (ผศ. เซาว์ เพ็ชรราช, 2561)

1) อาหาร การดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องกินอาหาร แร่ธาตุและพลังงานต่างๆ จากพืชและสัตว์ อาศัยน้ำที่หมุนเวียนอยู่ในธรรมชาติในการดื่มและใช้ อาศัยดินและสภาวะอากาศเพื่อผลิตผลผลิตอาหาร การแสวงหาอาหารของมนุษย์ได้มีการพัฒนามาโดยลำดับ เริ่มต้นด้วยการเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ การนำอาหารมาเก็บสะสมไว้ที่บ้าน รู้จักเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และการผลิตอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติได้เอง

2) ที่อยู่อาศัย เดิมทีมนุษย์อาศัยอยู่ตามแหล่งธรรมชาติตามร่มไม้ หุบเขาหรือถ้ำ จนพัฒนามาสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันภัยจากธรรมชาติ สัตว์อื่น รวมทั้งการป้องกันภัยจากมนุษย์ด้วยกัน และการเลือกที่อยู่อาศัยตามแหล่งที่สามารถหาอาหารได้สะดวกและปลอดภัย ดังนั้นการเลือกที่อยู่อาศัยต้องมีความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ

3) เครื่องนุ่งห่ม เริ่มจากการนำไปไม้ เยื่อไม้และหนังสัตว์ที่หาได้มาห่อหุ้มร่างกายเพื่อให้ความอบอุ่น หรือประดับร่างกายเพื่อแสดงความสามารถในการแสวงหาทรัพยากร ธรรมชาติ จากนั้นมีการผลิตเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจากวัสดุที่หาได้ในถิ่นที่อยู่อาศัยสำหรับสมาชิกในครอบครัว จนมาถึงการผลิตเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเพื่อการค้าในยุคปัจจุบัน

4) ยารักษาโรค มนุษย์เริ่มใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรค ซึ่งใช้ครั้งละหลายๆ ต่อมา นักวิทยาศาสตร์ได้ใช้ตัวทำละลายที่เหมาะสม เช่น แอลกอฮอล์ อีเทอร์ สกัดเอาตัวยาต่างๆ จากส่วนต่างๆ ของต้นไม้อื่น แล้วทำให้ตัวทำละลายระเหยไป เหลือแต่ตัวยาไว้ แล้วทำให้เป็นผงหรือผลึกใช้กินแต่น้อย นอกจากการสกัดตัวยาจากสมุนไพรแล้ว มนุษย์ยังใช้วิธีสังเคราะห์ยาเลียนแบบตัวยาในสมุนไพรโดยใช้วัตถุดิบอื่นจากสิ่งแวดล้อม

2. พื้นฐานทางเศรษฐกิจและลักษณะอาชีพ

มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นจะประกอบอาชีพแตกต่างกันไป ตามสภาพของพื้นที่และลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น บริเวณที่ราบลุ่มมักจะมีอาชีพทำเกษตรกรรม บริเวณชายทะเลหรือเกาะต่างๆ ก็จะมีการประมง บริเวณทุ่งหญ้ามีอาชีพเลี้ยงสัตว์ บริเวณที่เป็นแหล่งแร่ก็จะทำเหมืองแร่เป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้สภาพของพื้นที่และลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติยังมีผลต่อการผลิตทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพที่แตกต่างกันอีกด้วย

ในขณะเดียวกันในวิถีชีวิตของมนุษย์ยุคใหม่กระบวนการดำรงชีวิตมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จนเกิดเป็นระบบเศรษฐกิจแบบต่างๆ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจระบบทุนนิยมที่แผ่กระจายไปทั่วโลก ตั้งอยู่บนพื้นฐานการผลิต การแลกเปลี่ยนและการบริโภค ภายใต้กระบวนการ

เหล่านี้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ซึ่งได้มาจากสิ่งแวดล้อมนั่นเอง ดังนั้นแหล่งใดมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์จึงมีความได้เปรียบและมีความสำคัญ ในขณะที่เดียวกันของเหลือใช้จากกระบวนการต่างๆ ก็ทิ้งกลับไปสู่สิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งรองรับ ซึ่งมีผลทำให้คุณสมบัติของสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปมากบ้างน้อยบ้างตามความสามารถในการปรับตัว และถ้าปรับตัวไม่ได้ก็ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงปรารถนาส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ในที่สุด

มนุษย์มีชีวิตร่วมกับสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ในอดีตมนุษย์ให้ความสนใจด้านสิ่งแวดล้อมไม่มากนักเนื่องจากมนุษย์เชื่อว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัวเรามากมาย จะมีให้ใช้ไม่มีวันหมด และไม่มี การเสื่อมโทรมไป ต่อเมื่อเวลาผ่านไป ประชากรโลกเพิ่มขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเริ่มลดน้อยลงและเสื่อมสภาพลงเนื่องจากสาเหตุมากมาย รวมทั้งการใช้และการจัดการที่ไม่ถูกต้อง ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และสวัสดิการของมนุษย์โดยตรงทำให้มนุษย์เริ่มตื่นตัวด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ระบบเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยการผลิต และการบริโภค ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรงทั้งในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตใช้เพื่อการบริโภคและเป็นที่ยอมรับของเสีย กล่าวคือ มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในขบวนการผลิตเพื่อผลิตสินค้าให้กับผู้บริโภค เช่น นำทรัพยากรดินและน้ำมาผลิตข้าวเพื่อการบริโภค หรือมีการบริโภคสิ่งแวดล้อมโดยตรง เช่น อากาศ หรือสิ่งแวดล้อมเป็นที่รองรับของเสียจากกระบวนการผลิต เช่น ขยะ น้ำเสีย ควันพิช เป็นต้น กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมเป็นสินค้าเพื่อการบริโภค (Consumption goods) เป็นแหล่งจัดหาทรัพยากรต่างๆ (Supply of resources) เป็นที่ยอมรับของเสียต่างๆ (Receptacle of wastes) และเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน (Location space) ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมเป็นสินค้าเพื่อบริโภค เช่น อากาศเพื่อหายใจ น้ำเพื่อดื่ม ลมให้ความเย็น และแสงแดด ให้ความอบอุ่น พลังงานและแสงสว่าง เป็นต้น
2. สิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งจัดหาทรัพยากรเพื่อใช้ในการผลิต เช่น ทรัพยากรที่ดิน และทรัพยากรน้ำ เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ น้ำมันเป็นปัจจัยการผลิตด้านพลังงาน ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นที่รวมความหลากหลายทางชีวภาพ หรือลมช่วยพาละอองเกสรจากต้นหนึ่งไปยังอีกต้นหนึ่งเพื่อการผสมพันธุ์ออกดอกผล เป็นต้น
3. สิ่งแวดล้อมเป็นที่รองรับของเสีย เช่น น้ำที่ใช้แล้วจากโรงงานหรือครัวเรือนไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ ขยะต่าง ๆ นำไปฝังกลบในดิน ควันที่เกิดจากการเผาไหม้ปล่อยออกสู่อากาศ ชากพืช ชากสัตว์ และซากมนุษย์ฝังลงในดิน เป็นต้น
4. สิ่งแวดล้อมเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน เช่น ป่าเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ น้ำเป็นที่อยู่อาศัยของปลา และสัตว์น้ำ ที่ดินเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ เป็นต้น

3. ลักษณะทางวัฒนธรรม

รูปแบบวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น การแต่งกาย การกินอาหาร

ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อและค่านิยมต่างๆ ถูกกำหนดให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นทั้งสิ้น นอกจากนี้สภาพแวดล้อมยังมีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัยใจคอของมนุษย์อีกด้วย เช่น ในเขตอบอุ่นผู้คนมักมีนิสัยสุขุมรอบคอบ ใจเย็น กระตือรือร้น และขยัน แต่ในเขตร้อนผู้คนมักจะมีนิสัยที่ตรงข้ามกับเขตอบอุ่น เช่น เฉื่อยชา เกียจคร้าน ใจร้อน หงุดหงิดอารมณ์เสีง่าย ขาดความรอบคอบ คนในเขตอากาศหนาวจะเป็นคนใจเย็นและ อดทน ส่วนคนที่อาศัยอยู่ในป่ามักมีนิสัยดุร้าย ชอบการต่อสู้ และผจญภัย

4. การเมือง

การเกิดรัฐโดยธรรมชาติของรัฐใดรัฐหนึ่งจะเกิดขึ้นด้วยการมีกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่มีความมั่นคงทางวัฒนธรรมและกำลังเข้มแข็งต่อสู้ รวบรวมกลุ่มชนกลุ่มอื่นที่มีขนาดเล็กหรืออ่อนแอเข้ามาอยู่ด้วยกัน กำหนดขอบเขตที่แน่นอนก่อเกิดรัฐขึ้นมาได้ กลุ่มชนกลุ่มนี้มักตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ จึงมีกำลังพลมากกว่า อีกทั้งพื้นที่ราบสามารถติดต่อกันได้ง่าย การกระจายและสร้างวัฒนธรรมให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ง่าย ทำให้มีความรู้สึกเป็นเนื้อเดียวกัน พวกเดียวกันอย่างหนาแน่น ความสามัคคี กำลังพลจึงเข้มแข็งกว่ากลุ่มคนที่อยู่บนพื้นที่ภูเขา-หุบเขา ซึ่งติดต่อกันยากกว่า ความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าจึงเป็นรัฐที่อ่อนแอกว่า การดำรงอยู่ของรัฐในหุบเขาจึงขาดความยั่งยืนมักถูกรัฐบนที่ราบลุ่มผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งเสมอๆ เช่น อินเดียเกิดจากการรวบรวมของกลุ่มน้ำคงคา จินเกิดจากคนบนที่ราบลุ่มแม่น้ำหวงโห-แยงซีเกียง เมียนมาร์จากคนบนลุ่มน้ำอิระวดี ฝรั่งเศสจากคนบนลุ่มน้ำเซน หรืออังกฤษจากคนบนลุ่มน้ำเทมส์ เป็นต้น (ผศ.เชาว์ เพ็ชรราช, เว็บไซต์)

นอกจากนี้ความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งมีผลกระทบต่อมนุษย์อย่างมากมายก็มีพื้นฐานสำคัญมาจากสภาพแวดล้อมอีกด้วย เช่น กรณีพิพาทเรื่องพรมแดน กรณีการขยายอิทธิพลเข้าไปในดินแดนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ จนเกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประเทศระดับโลกอีกด้วย อย่างกรณีสหรัฐอเมริกาแทรกแซงในอิรักและอาฟกานิสถาน หรือกรณีนาโต้แทรกแซงลิเบีย เป็นต้น

5. ความสัมพันธ์คุณภาพชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

มนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม เนื่องจากกิจกรรมประจำวันของมนุษย์ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา การใช้น้ำในกิจกรรมประจำวัน น้ำภายหลังการใช้ก็มีสิ่งปนเปื้อนอยู่ในน้ำ เป็นน้ำที่ต้องการการบำบัด ถ้ามีจำนวนมากขึ้นตามจำนวนประชากรของมนุษย์ ในที่สุดน้ำเหล่านี้ก็จะทำให้น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติได้รับผลกระทบตามไปด้วยหรือกลายเป็นน้ำเสีย ในที่สุด ก็จะส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตหรือคุณภาพ ทำให้อากาศบริสุทธิ์ ที่จะหายใจส่งผลกระทบต่อโลกร้อนขึ้น เพราะขาดการปลูกต้นไม้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของประภาพรรณ เสี่ยงค์ซึ่งประเทศไทยได้มีนโยบายในการสนับสนุนการศึกษา และการให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากเริ่มมีการกำหนดแนวทางการพัฒนา เร่งรัดจัดการศึกษา และประชาสัมพันธ์เรื่องสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน โดยให้มีหลักสูตรวิชาสิ่งแวดล้อมในทุกๆระดับ

การศึกษา นับตั้งแต่การศึกษาภาคบังคับ รวมทั้งการเผยแพร่ทางสื่อมวลชน การประชุมอบรม และการศึกษานอกโรงเรียน (ประภาพรธรรม เส็งวงศ์, 2541 : 43)

ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อขยายพื้นที่การเกษตรขยายชุมชน การคมนาคมขนส่งและปัญหาการแพร่กระจายของสารพิษในดิน อากาศ แหล่งน้ำ ทั้งในชนบทและในเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่มีสาเหตุสืบเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงควรแก้ที่ต้นเหตุของปัญหา อันได้แก่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ ให้เป็นไปในด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม อย่างจริงจัง โดยการให้การศึกษอบรมและเผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้อง อันเป็นมาตรการที่มี ประสิทธิภาพและให้ผลในระยะยาว (วินัย วีระพัฒนานนท์, 2540 : 2) เมื่อมนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งส่งผลกระทบต่อวงจรสิ่งมีชีวิตขึ้นวันและสุดท้ายก็คือ มนุษย์ แต่ด้วยความสามารถของมนุษย์ ก็พยายามคิดหาวิธีการเพื่อเอาตัวรอดและอีกกลุ่มหนึ่งก็พยายามคืนความสีเขียวให้ธรรมชาติ ด้วยการปลูกต้นไม้ ปลูกการใช้โฟม ถุงพลาสติก ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ ที่โลกคลายความร้อนออกมากกว่าปกติ ส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมมนุษย์ทั้งนั้น

6. มนุษย์กับการพึ่งพาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตฺโต), 2543 : 40)

ธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่ง มนุษย์และธรรมชาติ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่เป็นปอดของโลก เพราะในป่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ออกซิเจนที่บริสุทธิ์จากต้นไม้คายธาตุคาร์บอนไดร็อกไซด์ที่เป็นพิษในของเสียจากการที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โรงงาน ถนนหนทาง เป็นต้น ป่าไม้ให้ความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ทำให้เกิดการสมดุลทางธรรมชาติในระบบนิเวศ คนไทยสมัยโบราณพูดกันเสมอว่า ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ก็เป็นมูลเหตุหนึ่งที่ไม่มีป่าธรรมชาติ ในความ อยุติธรรมอย่างไร้ความปราณีและความไม่มีเมตตากรุณาของมนุษย์ที่มีต่อป่า การทำลายป่าของมนุษย์ เพื่อหวังผลแห่งความสุขส่วนตัว การเห็นแก่ตัวของคนบางคน แล้วทำลายธรรมชาติด้วยการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ปัญหาจึงเกิดขึ้นกับสังคมส่วนรวมอย่างใหญ่หลวง

การมีป่าธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาตินั้น จะทำให้เกิดฝนตก เมื่อฝนตกป่าจะทำการอุ้มน้ำไม่ให้น้ำท่วมอย่างฉับพลัน ซึ่งเป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในทางกลับกัน ถ้าขาดป่าไม้หรือมนุษย์ทำลายป่า ก็จะทำให้เกิดภัยพิบัติตามมา เช่น เกิดความแห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือถ้าฝนตกหนักก็เกิดน้ำท่วมอย่างรุนแรง เป็นสาเหตุให้เกิดความเสียหายกับชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เมื่อป่าไม้ไม่มี สัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ เครื่องยังชีพที่เป็นแหล่งหาอาหารของมนุษย์ที่มีอยู่ในป่าธรรมชาตินั้น เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชผัก สมุนไพร ในป่าตามธรรมชาติก็จะหมดไป ดังนั้น มนุษย์กับป่า สัตว์ป่า พืชป่า ไม้ป่า ตลอดแหล่งน้ำ จึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันเป็นอยู่คู่กันตลอดไป

พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมซึ่งจะต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ ความวิบัติเกิดขึ้นทันทีที่มนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติ เกิดความหลงตนว่าเหนือกว่าและสามารถครอบครองธรรมชาติได้

เมื่อถอดความจากพระรัตนตรัยจะพบว่า มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ต้องมีสัมพันธภาพเป็นอันเดียวกัน จึงจะพบสันติสุขได้อย่างถาวร

เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์และสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออกและมีความสัมพันธ์กัน ดังนี้ (เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา อ้างใน สุวิมล มงคลสิริรักษ์ 2554 : 12)

1. มนุษย์เป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะสาเหตุทั่วไปของปัญหาสิ่งแวดล้อม 3 ประการ คือ การเพิ่มของประชากร การขยายตัวของเมือง อุตสาหกรรม และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างไม่เหมาะสม

2. มนุษย์เป็นผู้ได้รับผลเสียหายจากปัญหาสิ่งแวดล้อม ขนาดของผลเสียหายเป็นสัดส่วนโดยตรงกับขนาดของปัญหาที่มนุษย์ก่อขึ้น นับตั้งแต่ความเสียหายระดับมนุษยชาติ เป็นต้น ว่าความแปรปรวนของอากาศจากการกระทำของมนุษย์อาจทำให้เกิดสภาวะแห้งแล้ง จนถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล

ทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญในฐานะที่ให้ปัจจัยการดำรงชีวิตแก่มนุษย์ เป็นองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศ การรู้จักนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ย่อมช่วยให้เกิดความอยู่ดีกินดีแก่ประชากร สร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานการใช้อย่างชาญฉลาด ประหยัด แบ่งปัน เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย และต้องใช้ได้อย่างยั่งยืน (ศศิณา ภารา, 2550 : 22-23) และมีความสำคัญในแง่ต่างๆ ดังนี้

1. ในแง่ปัจจัยสี่ ได้แก่ การที่สิ่งมีชีวิตนำมาใช้เป็น/ทำอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และใช้สร้างที่อยู่อาศัย

2. ในแง่การสร้างบรรยากาศและให้อากาศที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต ของทั้งพืช สัตว์ จุลินทรีย์ และสิ่งมีชีวิตทุกประเภท

3. ในแง่ความบันเทิง ความผ่อนคลาย

4. ในแง่การสร้างสมดุลให้ระบบนิเวศ

เมื่อกล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นสิ่งที่คอยค้ำจุนความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งระบบห่วงโซ่อาหารเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และยังสามารถทำเครื่องนุ่งห่มจากสิ่งแวดล้อม ยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ต้องเผชิญกับภาวะทางมลพิษทางเสียง ทางอากาศ และการรับ ประทานอาหารในแต่ละมื้อ และการเดินทางในแต่ละวัน ต้องเผชิญกับมลภาวะตลอด ส่วนหนึ่งก็เกิดจากปริมาณขยะที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในแต่ละวัน ขยะที่ย่อยสลายได้ เช่น เศษพืช และสัตว์ต่างๆ รวมทั้งขยะที่ย่อยสลายได้ยาก เช่น กระจกพลาสติก โฟม สิ่งเหล่านี้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต

ของมนุษย์ด้วยมลพิษทางเสียงมลพิษทางอากาศ และมลพิษทางน้ำ ที่เป็นปัญหาต่อสุขภาพของมนุษย์ แต่ในทางตรงกันข้ามมนุษย์ยังขาดความรู้ความเข้าใจและไม่ตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ใช้อย่างฟุ่มเฟือย ขาดความระมัดระวังและความรับผิดชอบ ก็จะทำให้เกิดสูญเสียไปอย่างไม่คุ้มค่าและขาดแคลนในที่สุด แล้วผลกระทบจะทำให้มนุษย์ตกอยู่ในฐานะที่ยากจน คุณภาพชีวิตตกต่ำ ปัญหาความวุ่นวายต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อมนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อมมากเกินไปจนความจำเป็น ธรรมชาติกลับมาย้อนทำลายมนุษย์แทนด้วยภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ต้นไม้ลดน้อยลง สัตว์ป่าสูญหาย ความร้อนเพิ่มขึ้นนับวันยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นทุกวัน ถ้ามนุษย์ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ต่างกันคนต่างอาศัยซึ่งกันและกัน จะก่อให้เกิดความสมดุลทั้งสองฝ่าย ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงควรศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และรู้จักใช้สอยสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เพื่อให้การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ด้วยการรักษาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้ธรรมชาติ เนื่องจากสิ่งแวดล้อม คือ สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จะเห็นว่าสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตมากทั้งทางทางตรงและทางอ้อม โดยธรรมชาติแล้วสิ่งแวดล้อมมีความสมดุลในตัวเองซึ่งทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ได้อย่างเป็นระบบตามธรรมชาติ ปัจจุบันจะเห็นว่าสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ ด้าน ทั้งในด้านที่ดีขึ้นและในด้านไม่เป็นผลดีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ทำให้มนุษย์เริ่มให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม ช่วยกันดูแลรักษาเพื่อปรับสภาพที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพตามธรรมชาติ และหลายหน่วยงานเล็งเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีการรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

สำหรับประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ยังได้กำหนดแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติทุกระดับ ย่อมแสดงให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์ และมนุษย์ก็ต้องให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมด้วยบำรุงรักษา ฟื้นฟูสภาพให้คืนสู่ธรรมชาติ

บรรณานุกรม

- เกษม จันทร์แก้ว. 2536. **สิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์.
- ประภาพรธณ เล็งวงศ์. 2541. **รายงานการวิจัยคุณภาพการศึกษาสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดตราด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ผศ. เชาวน์ เพ็ชรราช. <https://www.gotoknow.org/posts/466603>. เข้าถึงข้อมูล 18 กุมภาพันธ์ 2561.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตโต). 2543. **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

- วินัย วีระวัฒนานนท์. 2540. **วิกฤติสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้ว.
- ศศิณา ภารา. 2550. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : ส. เอเชียเพรส.
- สุวิมล มงคลศิริรักษ์. 2554. การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาชุมชนบ้านปงถ้ำ ตำบลวังทองอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.